

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР «МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ»

ЗАТВЕРДЖЕНО
В.о. директора НЦ «МАНУ»
В. ДУНЕЦЬ
«27» серпня 2026 р.

ПРОГРАМА
курсу підвищення кваліфікації педагогічних працівників
закладів позашкільної освіти
«НЕДИСКРИМІНАЦІЯ В ОСВІТІ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ»
у межах Всеукраїнського проекту професійного розвитку педагогів
«МАН. Освітнянська»

Київ – 2026

Розробник: Національний центр «Мала академія наук України».

Автори програми:

Олена КОСЬМІЙ – завідувач відділу програмно-методичного забезпечення НЦ «МАНУ», кандидат політичних наук, доцент;

Людмила ЛИСОГОР – методист відділу програмно-методичного забезпечення НЦ «МАНУ», кандидат біологічних наук, доцент.

Напрямок підвищення кваліфікації: створення безпечного, інклюзивного та недискримінаційного освітнього середовища.

Термін дії програми: з 2026 до 2029 року.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність програми. Забезпечення рівності, поваги до людської гідності, недискримінації та прийняття різноманіття є одним із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освіти та необхідною умовою реалізації права кожної людини на якісну освіту. Відповідно до законодавства України заклади освіти мають створювати безпечне освітнє середовище, у якому забезпечуються рівні можливості для навчання, розвитку та участі всіх учасників освітнього процесу незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, життєвих обставин чи соціального статусу.

У сучасних умовах питання недискримінації набувають особливої актуальності у зв'язку з наслідками воєнного стану, внутрішнім переміщенням населення, розширенням інклюзивного навчання, збільшенням різноманітності учнівських колективів та необхідністю забезпечення психологічного благополуччя дітей. Практика діяльності закладів освіти свідчить, що прояви дискримінації можуть бути пов'язані не лише з відкритими формами упередженого ставлення, а й зі стереотипами, стигматизацією, соціальним виключенням, особливостями комунікації, організації освітнього процесу або застосуванням формально однакових вимог, що створюють нерівні можливості для окремих категорій здобувачів освіти.

Важливою умовою реалізації принципу недискримінації є створення психологічно безпечного освітнього середовища. Атмосфера довіри, поваги, приналежності, відкритої комунікації та підтримки позитивно впливає на навчальну мотивацію, соціально-емоційний розвиток, академічну успішність і благополуччя здобувачів освіти. Формування культури поваги, використання недискримінаційної комунікації та підтримувальних практик є невід'ємною складовою професійної діяльності сучасного педагога.

Зміст програми спрямовано на вдосконалення компетентностей, необхідних для професійної діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти щодо реалізації принципів рівності та недискримінації, попередження стигматизації й соціального виключення, застосування недискримінаційної комунікації та формування культури поваги. Програмою передбачено опрацювання нормативно-правових і науково-методичних засад, аналіз педагогічних ситуацій, виконання практичних завдань та оцінювання освітнього середовища.

Програму розроблено відповідно до Законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»; Порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 року № 800 (зі змінами, внесеними постановами Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2025 року № 1343 та від 24 грудня 2025 року № 1726), – у частині визначення вимог до програм підвищення кваліфікації, їх обсягу (тривалості), організації безперервного професійного розвитку педагогічних працівників, забезпечення

практичної спрямованості програм, права педагогічних працівників на вибір суб'єкта підвищення кваліфікації та визнання результатів навчання.

Навчально-методичне забезпечення програми включає нормативно-правові та методичні матеріали, презентації, практичні кейси, ситуаційні завдання, інструменти оцінювання освітнього середовища, матеріали для самостійної роботи та підсумкового оцінювання результатів навчання.

Цільова група: педагогічні працівники закладів позашкільної освіти.

Обсяг (тривалість): 15 годин (0,5 кредита ЄКТС).

Особливості реалізації програми: програма реалізується дистанційно шляхом поєднання синхронного навчання у форматі лекційних і практичних занять з асинхронним опрацюванням навчальних матеріалів, виконанням самостійних завдань та проходженням підсумкового оцінювання.

Форма підвищення кваліфікації: дистанційна.

Мета підвищення кваліфікації: удосконалення компетентностей, необхідних для професійної діяльності педагогічних працівників закладів позашкільної освіти щодо реалізації принципів рівності й недискримінації, застосування недискримінаційної комунікації та підтримувальних практик взаємодії, створення безпечного, інклюзивного і психологічно комфортного освітнього середовища.

Завдання підвищення кваліфікації:

Реалізація визначеної мети передбачає розв'язання таких завдань:

поглибити знання про національні та міжнародні підходи до забезпечення рівності, недискримінації та інклюзивності в освіті;

удосконалити знання щодо нормативно-правових засад запобігання та протидії дискримінації в освітньому процесі;

сформувати розуміння сутності, форм і проявів дискримінації, стереотипів, упереджень, стигматизації та соціального виключення;

сформувати вміння виявляти дискримінаційні ризики, аналізувати педагогічні ситуації та добирати доцільні способи реагування;

розвинути вміння застосовувати недискримінаційну комунікацію та підтримувальні практики взаємодії;

удосконалити вміння використовувати інструменти оцінювання освітнього середовища;

сформувати готовність упроваджувати практики, спрямовані на розвиток культури поваги, рівної участі, педагогічного партнерства та підтримки різноманіття.

Перелік компетентностей, що вдосконалюватимуться: психологічна компетентність; інклюзивна компетентність; здатність до навчання впродовж життя.

Очікувані результати підвищення кваліфікації

За результатами навчання слухачі опанують знання та набудуть (удосконалять) умінь, навичок і способів професійної діяльності щодо:

нормативно-правових засад забезпечення рівності, недискримінації та створення безпечного, інклюзивного освітнього середовища;

розпізнавання форм і проявів дискримінації, стереотипів, упереджень, стигматизації та соціального виключення в освітньому процесі;

застосування принципів недискримінаційної комунікації та підтримувальних практик взаємодії з учасниками освітнього процесу;

створення психологічно безпечного, інклюзивного та недискримінаційного освітнього середовища, що забезпечує рівну участь і повагу до різноманіття;

аналізу педагогічних ситуацій, визначення дискримінаційних ризиків і добору ефективних способів педагогічного реагування;

використання інструментів оцінювання безпечності, інклюзивності та недискримінаційності освітнього середовища;

оцінювання власної професійної діяльності щодо забезпечення принципів рівності, недискримінації та інклюзивності й визначення напрямів подальшого професійного розвитку.

За результатами навчання слухачі:

знатимуть: нормативно-правові засади забезпечення рівності та недискримінації; форми і прояви дискримінації; ознаки психологічно безпечного й інклюзивного освітнього середовища; принципи недискримінаційної комунікації;

умітимуть: розпізнавати стереотипи, упередження, стигматизацію та соціальне виключення; виявляти дискримінаційні ризики; аналізувати педагогічні ситуації та добирати доцільні способи реагування; застосовувати підтримувальні практики взаємодії; використовувати інструменти оцінювання освітнього середовища; планувати зміни у власній професійній діяльності.

Система та критерії оцінювання результатів підвищення кваліфікації

Оцінювання результатів навчання здійснюється за результатами виконання практичних і самостійних завдань, аналізу ситуаційних кейсів та підсумкового тестування. Програму вважають успішно опанованою за умови виконання обов'язкових завдань та отримання не менше 70 % від максимальної кількості балів за результатами підсумкового оцінювання.

Змістово-методичне забезпечення програми включає матеріали презентацій, нормативно-правові та науково-методичні джерела, практичні кейси, ситуаційні завдання, матеріали для самостійної роботи, інструменти оцінювання освітнього середовища, підсумкові тестові завдання та електронні інформаційні ресурси, що забезпечують досягнення очікуваних результатів навчання.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Назва навчальної теми	Аудиторні (лекційні)	Практичні заняття	Самостійна робота	Контрольні заходи	Усього
МОДУЛЬ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ					
Тема 1.1. Концептуальні засади забезпечення недискримінації та інклюзивності в освіті	1	–	–	–	1
Тема 1.2. Форми і прояви дискримінації в освітньому процесі: стереотипи, упередження, стигматизація та соціальне виключення	1	1	–	–	2
Тема 1.3. Дискримінаційні ризики в організації освітнього процесу та способи їх попередження	–	1	1	–	2
Разом за модулем	2	2	1	–	5
МОДУЛЬ 2. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО, ІНКЛЮЗИВНОГО ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА					
Тема 2.1. Психологічна безпека та культура поваги в освітньому середовищі	1	1	–	–	2
Тема 2.2. Недискримінаційна комунікація та підтримувальні практики взаємодії	1	1	1	–	3
Тема 2.3. Інструменти оцінювання та вдосконалення безпечного, інклюзивного й недискримінаційного освітнього середовища	–	1	2	–	3

Разом за модулем	2	3	3	–	8
Підсумкове оцінювання (тестування)	–	–	–	2	2
Усього	4	5	4	2	15

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

МОДУЛЬ 1. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПІВ НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Тема 1.1. Концептуальні засади забезпечення недискримінації та інклюзивності в освіті

Право на освіту як фундаментальне право людини. Міжнародні та національні нормативно-правові акти у сфері забезпечення рівності, недискримінації та інклюзивності. Принципи недискримінації, інклюзивності, розумного пристосування тощо. Безпечне освітнє середовище як умова забезпечення якості освіти. Професійна відповідальність педагогічних працівників закладів позашкільної освіти за реалізацію принципів рівності та недискримінації в освітньому процесі.

Тема 1.2. Форми і прояви дискримінації в освітньому процесі: стереотипи, упередження, стигматизація та соціальне виключення

Поняття та форми дискримінації відповідно до законодавства України. Співвідношення понять «дискримінація», «утиск», «булінг» і «конфлікт». Пряма і непряма дискримінація, утиск, підбурювання до дискримінації, пособництво дискримінації. Стереотипи, упередження, стигматизація та соціальне виключення як чинники обмеження рівної участі здобувачів освіти. Типові прояви дискримінаційних практик у навчанні, оцінюванні, комунікації, використанні навчальних матеріалів та організації освітнього процесу.

Тема 1.3. Дискримінаційні ризики в організації освітнього процесу та способи їх попередження

Виявлення дискримінаційних ризиків у педагогічній діяльності. Аналіз практичних ситуацій щодо забезпечення рівних можливостей учасників освітнього процесу. Алгоритми педагогічного реагування на випадки дискримінації, стигматизації та соціального виключення. Практичні підходи до запобігання дискримінації під час планування й організації освітнього процесу.

МОДУЛЬ 2. СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО, ІНКЛЮЗИВНОГО ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Тема 2.1. Психологічна безпека та культура поваги в освітньому середовищі

Психологічна безпека як передумова успішного навчання, розвитку та благополуччя здобувачів освіти. Культура поваги, довіри та приналежності як складові безпечного освітнього середовища. Соціально-емоційне навчання, підтримувальні та відновлювальні практики як інструменти розвитку позитивної взаємодії. Практичні підходи до формування атмосфери довіри, співпраці та взаємоповаги в учнівському колективі.

Тема 2.2. Недискримінаційна комунікація та підтримувальні практики взаємодії

Принципи недискримінаційної комунікації та використання інклюзивної мови. Конструктивний зворотний зв'язок і підтримувальна взаємодія з учасниками освітнього процесу. Практики попередження дискримінаційних висловлювань, булінгу, стигматизації та соціального виключення. Відпрацювання моделей професійної комунікації на основі аналізу педагогічних кейсів.

Тема 2.3. Інструменти оцінювання та вдосконалення безпечного, інклюзивного й недискримінаційного освітнього середовища

Практичні підходи до оцінювання безпечності, інклюзивності та недискримінаційності освітнього середовища. Використання чеклістів, індикаторів та інших інструментів аналізу освітніх практик для виявлення потенційних ризиків і визначення напрямів удосконалення. Аналіз практичних кейсів щодо забезпечення рівності, недискримінації та психологічної безпеки учасників освітнього процесу. Розроблення рекомендацій і планування професійних дій, спрямованих на усунення виявлених ризиків та вдосконалення освітнього середовища.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативно-правові документи

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
4. Про позашкільну освіту : Закон України від 22.06.2000 № 1841-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>

6. Порядок підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 800 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF>

Основна література

1. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: A Guide to School Development Led by Inclusive Values. 4th ed. Bristol : Centre for Studies on Inclusive Education, 2023.
2. Council of Europe. Reference Framework of Competences for Democratic Culture. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018.
3. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Profile for Inclusive Teacher Professional Learning. Odense, 2022.
4. OECD. Equity and Inclusion in Education: Finding Strength through Diversity. Paris : OECD Publishing, 2023.
5. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education – All Means All. Paris : UNESCO, 2020.
6. UNICEF. Child Friendly Schools Manual. New York : UNICEF, 2009.
7. CASEL. CASEL Framework for Systemic Social and Emotional Learning. Chicago : CASEL, 2024.

Інтернет-ресурси

1. Edutopia. Cultivating Classroom Safe Space. URL: <https://www.edutopia.org/article/cultivating-classroom-safe-space/> (дата звернення: 09.08.2026).
2. Harmony Academy. Smart Strategies for Safe Spaces: How Teachers Build Social and Emotional Learning into Lesson Plans. URL: <https://harmony-academy.org/smart-strategies-for-safe-spaces-how-teachers-build-social-and-emotional-learning-into-lesson-plans/> (дата звернення: 09.08.2026).
3. SAFE Guide. Supporting Safe Spaces in Education. URL: <https://www.safespacesale.eu/wp-content/uploads/2022/08/SAFE-GUIDE-In-layout.pdf> (дата звернення: 09.08.2026).